

Germiyanoğulları Dönemi Kütahya Medreseleri

İsmail ÇİFTÇİOĞLU*

Özet:Germiyanoğulları zamanında Kütahya, yoğun ilmî faaliyetlere sahne olmuştur. Bu dönemde Vâcidiye, Balabaniye, Yakub Bey ve İshak Fakîh medreseleri olmak üzere, toplam dört medrese inşa edilmiştir.Söz konusu müesseselerden Vâcidiye Medresesi'nde, diğer medreselerden farklı olarak, naklî ilimlerin yanında ayrıca hey'et ve astronomi gibi ilimlerin de okutulduğu anlaşılmaktadır.Küllîye bünyesinde yer alan Yakub Bey ve İshak Fakîh medreselerinin vakfiyeleri günümüze ulaşabilmiş, diğer medreselerin herhangi bir vakfiyesine rastlanılmamıştır.Medreselerden Vâcidiye Medresesi hâlen sağlam bir şekilde ayakta iken, İshak Fakîh Medresesi onarıma muhtaç bir durumdadır. Balabaniye Medresesi yok olma noktasına gelmiş, Yakub Bey Medresesi ise tamamen ortadan kalkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Germiyanoğulları, Kütahya medreseleri, Yakub Bey, İshak Fakîh, Vâcidiye, Balabaniye.

Madrasahs of Kutahya in The Age of Germiyanoğulları

Abstract:During the reign of Germiyanoğulları, there were a lot of scientific activities in Kütahya. Four madrasahs, Vâcidiye, Balabaniye, Yakub Bey and İshak Fakîh, were built in this period.It is known that different from the madrasahs mentioned above in Vâcidiye Madrasah astronomy and narration sciences were taught.The wakfs of Yakub Bey and İshak Fakîh Madrasahs, which were a part of Külliye, have lasted till the present day, but no the wakfs belonging to the other madrasahs were found.While Vâcidiye Madrasah is still sound, İshak Fakîh Madrasah needs repairing. Balabaniye Madrasah is about to collapse when Yakub Bey Madrasah collapsed totally.

Keywords: Germiyanoğulları, Madrasahs of Kütahya, Yakub Bey, İshak Fakîh, Vâcidiye, Balabaniye.

GİRİŞ

A. Germiyan Beyliği'nin Kısa Tarihçesi:

Germiyan Aşireti Türkiye Selçuklu Devleti'nin hizmetinde olarak ilk defa, XIII. Yüzyılın ilk yarısında, Malatya dolaylarında görülmektedir Germiyan Aşireti'nin başında bu sırada Alişiroğlu Muzaffereddin olup, bu şahıs, Selçuklu Hükümeti tarafından Baba İshak İsyanı'nı bastırmakla görevlendirilmiş, ancak bunda başarılı olamamıştır. Daha sonraları aynı aileden olan ve II. İzzeddin Keykavus taraftarı olmakla itham edilen Kerimüddin Alişir ise, Moğollar tarafından 1264 tarihinde öldürülmüştür

* Yard. Doç. Dr., D.P.Ü., Eğitim Fakültesi.

(İbn Bibi, 1996). Aşiretin hangi tarihte Kütahya havalisine geldiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1276 yılından evvel Kütahya ve Denizli bölgesine yerleştikleri anlaşılmaktadır (Uzunçarşılı, 1988). Denizli yöresi Selçuklu veziri Sahib Ata tarafından Germiyanlılar'ın ellerinden alınmaya teşebbüs edildi ise de, Germiyanlılar, buna fırsat vermemişlerdir. Aşiretin reisi bu tarihlerde Hüsameddin b. Alışir idi.

Germiyan Beyliği'nin kurucusu olan I. Yakub Bey, Selçuklular'ın hizmetinde bulunan nüfuzlu emîrlerden olup, Ankara ve dolayları onun sorumluluğunda idi (Uzunçarşılı, 1988). Yakub Bey, 1302 yılında tahta geçen Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Mesud'u tanımayıp, İlhanlılar'ın hâkimiyetini benimsedi. Onun döneminde Germiyan Beyliği, Karamanoğulları'ndan sonra Anadolu'nun en kuvvetli beyliğiydi.

Yakub Bey'in hükümdarlığı zamanında, Bizans'la Germiyanlılar arasında karşılıklı savaşlar gerçekleşmiş ve bu mücadeleler sonunda, adı geçen beylik, Ayasluk (Selçuk) ve Tire'ye hakim olmuş, Tripolis ve Angir (Kiliseköy) ele geçirilerek, Philadelphia (Alaşehir) vergiye bağlanmıştır.

I. Yakub Bey 1314 yılında İlhanlılar'ın Anadolu Beylerbeyi Emir Çoban'a itaat eden beyler arasında bulunduğu görülmektedir (Aksarayî, 2000). Ne zaman vefat ettiği kesin olarak bilinmeyen Yakub Bey'in, 1340'larda Mısır Memlûklular'ı ile mektuplaşması, onun bu tarihlerde hayatta olduğunu göstermektedir (Varlık, 1974). Evliya Çelebi (1971), Yakub Bey'in Kütahya'da Hıdırlık Tepesi'nde medfun bulunduğunu kaydetmektedir.

Yakub Bey'in vefatından sonra, oğlu Mehmed Bey başa geçmiştir. Mehmed Bey dönemi hakkında kaynaklarda tafsilatlı bilgi bulunmamaktadır. Lâkabının "Çağşadan" (Uzunçarşılı, 1988) olduğu bilinen Mehmed Bey döneminde, Beyliğin, babası Yakub Bey zamanındaki kudrette olmadığı, bununla birlikte Bizans'tan Kula Kasabası'nın geri alındığı ve Simav çevresinin de zapt edildiği görülmektedir.

Mehmed Bey'in ölümünden sonra Germiyan hükümdarı olan Süleymanşah'ın, saltanatının ilk yılları sakin geçmiştir. Ancak O, daha sonra Karamanoğulları'na karşı kendisine sığınan Hamitoğlu İlyas Bey'e yardım etmiş, bu durum iki beyliğin aralarının açılmasına neden olmuştur (Şikârî, 1946). Karamanoğulları'nın baskısı karşısında Osmanlılar'la anlaşılan Süleymanşah, kızını I. Murad'ın oğlu Yıldırım Bayezid'e vermiş, çeyiz olarak da, Kütahya, Tavşanlı, Simav ve Emed dolaylarını Osmanlılar'a bırakmıştır. 1378'de Kula Kasabası'na çekilen Süleymanşah, 1387 tarihinde ölmüştür.

Süleymanşah'tan sonra 1388 yılında başa geçen II.Yakub Bey, babası tarafından daha önce Osmanlılar'a bırakılan yerleri geri almaya teşebbüs etti. Bunun üzerine derhal Rumeli'den Anadolu'ya geçen yeni Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid, Kütahya'ya gelmiş ve kayın biraderini yakalayıp Rumeli'deki İpsala Kalesi'ne hapsedmiş, Germiyan Beyliği topraklarının tamamını da Osmanlı sınırlarına dahil etmiştir (1390). İpsala Kalesi'nden 1399'da kaçmayı başaran Yakub Bey, Timur'a iltica etmiş ve Ankara Savaşı'ndan (1402) sonra da diğer Anadolu Beyleri gibi, kendisine de bütün Germiyan Ülkesi geri verilmiştir.

Yakub Bey, Osmanlı şehzadeleri arasındaki iktidar mücadelesinde Mehmed Çelebi'nin yanında yer almış, bu durum Karamanoğulları ile arasının açılmasına neden olmuştur (Merçil, 1991). Karamanlılar'ın, Kütahya'yı ele geçirmesi üzerine, Yakub Bey, memleketini terk etmek zorunda kalmıştır (1410). Çelebi Mehmed'in Karamanlılar'ı mağlup etmesi üzerine, tekrar beyliğin başına geçen Germiyan hükümdarı, bir aralık Mustafa Çelebi tarafını tuttuysa da, onun ölümünden sonra II. Murad ile olan siyasî durumunu düzeltmiştir. Osmanlı Devleti ile iyi geçinmeyi tercih eden Yakub Bey, oldukça ihtiyarlanmış olduğu ve yerine geçecek erkek evlâdı bulunmadığı için, Sultan II. Murad ile bizzat görüşerek, memleketini Osmanlılar'a bırakmıştır. Kütahya'ya dönüşünden bir sene sonra da 1429'da vefat etmiştir (Uzunçarşılı, 1988).

B. Anadolu'da Medrese Kurma Geleneği

Ders okutulan, bir başka ifadeyle tedris faaliyetlerinin yürütüldüğü yer anlamına gelen medresenin, İslâm dünyasında doğuşunun XI. yüzyıldan itibaren başladığı bilinmektedir (Kansu, 1930; Bilge, 1984). Başlangıçta daha çok, Horasan ve Mâveraünnehir bölgelerinde kurulan medreseleri, Alparslan'nın veziri Nizâmü'l-Mülk tarafından tesis edilen ve Nizâmiye Medreseleri adıyla bilinen müesseseler takip etmiştir. Âmul, Bağdat, Basra, Belh, Herat, İsfahan, Merv, Musul, Nişapur ve Tus gibi merkezlerde aynı isimle kurulan bu eğitim-öğretim müesseseleriyle birlikte, İslâm dünyasının hemen hemen her yerinde daha pek çok medreseler de tesis edilmiştir (Çelebi, 1983).

Büyük Selçuklular tarafından başlatılan medrese kurma geleneği zamanla, Anadolu'da da devam etmiştir. Gerek mimarî, gerekse teşkilât bakımından Büyük Selçuklu medreselerinin örnek alındığı Anadolu Selçukluları'nda (Eyice, 1979; Kazıcı, 1991); Sivas, Kayseri, Kırşehir, Malatya, Amasya, Tokat ve Konya gibi ilim ve kültür merkezlerinde, çok sayıda medreseler inşa edilmiştir. Türkiye Selçuklu medreseleri genellikle baştaki hükümdarlar, hükümdar ailesine mensup zâtlar, ileri gelen devlet görevlileri, ilim ve fikir adamları ile hayırseverler tarafından kurulmuş ve bu müesseselere zengin vakıflar tahsis edilmiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin fiilen ortadan kalkmasıyla başlayan Anadolu Beylikleri Dönemi'nde, medrese kurma faaliyetleri daha da hız kazanmış ve Anadolu'nun; Konya, Beyşehir, Karaman, Niğde, Aksaray, Kayseri, Eğirdir, Kütahya, Kastamonu, İznik, Milas, Peçin, Birgi, Manisa, Adana ve Tarsus gibi pek çok merkezinde medreseler inşa edilmiştir.

Medreseler, Selçuklular'da olduğu gibi, bu dönemde de yine başta hükümdarlar olmak üzere, ileri gelen devlet adamları, ilmî hüviyete mensup kişiler ve hayırseverler tarafından kurulmuştur. Kendine özgü mimarîleriyle dikkat çeken Beylikler Dönemi medreseleri, teşkilât bakımından şüphesiz Selçuklu medreselerinden çok farklı bir yapıya sahip değildi.

KÜTAHYA MEDRESELERİ

Germiyan Beyliği Dönemi'nde Kütahya, yoğun ilmî ve kültürel faaliyetlere sahne olmuştur. Bu dönemde, devlet bazında Türkçe'ye önem verilmiş, ilim ve fikir adamları teşvik ve himâye edilmiş ayrıca ilmî, dinî, sosyal ve kültürel amaçlarla yaptırılan; medrese, imâret, mescid cami, zâviye, kütüphâne han, hamam ve çeşme gibi pek çok eserlere zengin vakıflar tahsis edilmiştir.

Germiyan Beyliği Dönemi'nde Kütahya'da faaliyet gösteren dört medrese bulunmaktadır. Bunlardan Vâcidiye Medresesi, Germiyan ümerâsından Umur bin Savcı; Yakub Bey Medresesi, ismini aldığı Germiyan hükümdarı; İshak Fakîh Medresesi de yine ismini aldığı, dönemin önemli bir diplomatı aynı zamanda kadısı olan, İshak Fakîh tarafından yaptırılmıştır. XIV. yüzyıl sonlarına ait bir Germiyanlı yapısı olan Balabaniye Medresesi'nin ise kim tarafından yaptırıldığı tespit edilememiştir.

Bu müesseselerden, Yakub Bey, İshak Fakîh ve Balabaniye medreselerinde naklî ve aklî ilimlerin; Vâcidiye Medresesi'nde ise naklî ilimlerin yanında, hey'et ve astronomi gibi ilimlerin de okutulduğu anlaşılmakta, hatta bu müessesenin bir rasathâne olarak kullanılmış olabileceği tahmin edilmektedir.

Aşağıda, söz konusu müesseselerin yapım tarihleri göz önünde bulundurularak, mimarî özellikleri, işlevleri ve vakıfları hakkında bilgi verilecek ve bu müesseselerde görev yapan ilim ve fikir adamları tanıtılacaktır.

A. Vâcidiye Medresesi

Yeri: Demirkapı ve Molla Abdülvâcid Medresesi gibi isimlerle de bilinen yapı şehir merkezinde Gazi Kemal Mahallesi'ndedir. Medresenin bulunduğu yer, topografik olarak, Kale ile Hıdırlık Tepesi ve Acem Dağı arasındaki vadinin (Sultan Bağı Deresi), şehir düzlüğüne açıldığı alana rastlamaktadır.

Yaptıranı ve Tarihi: Medrese, Beyliğin kurucusu I. Yakub Bey döneminde, Germiyan emîrlerinden Mübarezeddin Umur bin Savcı (II. Yakub Bey'in dedesi) tarafından H. 714 / M. 1314 yılında yaptırılmıştır. Kitâbesinde, eserin kuruluş tarihi ve bânisiyle ilgili şu kayıtlara rastlanmaktadır (Edhem, 1328):

Ammere hazihi'l-medreseti'l-mübârek
El-Mevlâ el-Muazzam Melikü'l Ümerâ ve
El-Küberâ Mübarizeddin Umur bin Savcı
Min cizyeti Alâşehir senete erba'a aşere ve seb'amie

Kitâbenin son satırındaki “min cizyeti Alâşehir” kaydı, medresenin Alâşehir hristiyanlarından alınan cizye gelirleri ile yaptırıldığını göstermektedir (Uzunçarşılı, 1932). Bu kayıt Alâşehir'in, 1314 tarihinde Germiyanoğulları idaresinde olduğunu ispat etmesi bakımından da önem taşımaktadır.

Mimari özelliği: Medresenin “köfeke” taşı olarak bilinen mahallî kesme taştan yapıldığı anlaşılmaktadır. Eser, dengeli bir plan dahilinde düzgün yapısıyla ve süslemesiz sade taç kapısıyla dikkat çekmektedir (Altun, 1981-1982). Tek katlı ve revaksız olarak yapılan medresenin, avlu kubbesi ile ana eyvan yanındaki iki odanın kubbelerinin açık olması, araştırmacıların dikkatini çekmiş (Sayılı, 1948; Sözen 1970), dolayısıyla müessesenin bir rasathâne olarak inşa edildiği düşünülmüştür. Bununla beraber iki yarım kubbe altında birbiri ile aynı ölçülere sahip iki odanın yer alması, medresede müstakil iki kürsünün bulunma ihtimali üzerinde durulmasına neden olmuştur. Zamanla bazı tamiratlar gören medrese, hâlen müze olarak hizmet vermektedir.

Medrese Görevlileri: Vâcidiye Medresesi'nde, Abdülvâcid'e kadar görev yapan müderrislerin isimleri hususunda kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Germiyan Beyi Süleyman Şah zamanında söz konusu medreseye tayin edilen Abdülvâcid bin Mehmed Efendi ise, aslen Horasan'lıdır (Mecdî, 1269) ve Kütahya'ya ne zaman geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Mevlevîlik'le ilgisinin olduğu anlaşılan bu zat, naklî ilimlerde derin bilgisinin yanında, aynı zamanda meşhur bir hattat ve yetenekli bir şair idi (Sayılı, 1948). Medresedeki müderrisliği sırasında, 1403 yılında fıkıhla ilgili olarak Şerh'ün-nihâye adlı eserini kaleme almıştır.

Bundan başka Harezmlî Türk astronomlarından Çağmîni'nin "Mûlahhas" adlı kitabına da bir şerh yazmış, Germiyan Ülkesi'nin 1429'da Osmanlılar'a geçmesinden sonra eserini Osmanlı hükümdarı II. Murad'a teslim etmiştir. İsmi, zamanla medreseye mal olan Abdülvâcid Efendi, ölüm tarihi olan 1434 yılına kadar medresede müderrislik görevinde bulunmuştur (Varlık, 1988). Kabri hâlen medrese içindedir.

Vakıfları: Vâcidiye Medresesi'nin vakfiyesi hâlen mevcut değildir. 1530 tarihli vakıf defterinde "Medrese-i Vâcidiye" şeklinde kaydı bulunan (BOA, TD, 438) müesseseye, Kütahya'ya bağlı bazı köylerin vakıf gelirleri tahsis edilmiştir. Medresenin bu tarihlerdeki yıllık geliri, toplam 7162 akçedir.

Kayıtlarda ayrıca, medresede görevli müderrislere ayrılan gelirlerle ilgili olarak; Germiyanolu Yakub Çelebi'nin, Kütahya merkezinde yaptırmış olduğu imâretin mahsûlünden günlük beş akçe ile Eğrigöz (Emet) Kasabası'nın cizye gelirlerinden günlük altı akçeyi, medresede görev yapan müderrislerin tasarruf etmesi için tahsis ettiği ifade edilmektedir (BOA, TD, 438).

B. Balabaniye Medresesi

Yeri: Kütahya merkezinde Yeni Mahalle'de, Lala Hüseyin Paşa Hamamı'na ve Evliya Çelebi İlkokulu'na yakın bir yerde bulunmakta idi. Yakın bir zamana kadar harabe halinde olan eser, bugün hemen hemen yok olma durumuna gelmiştir.

Yapıtırımı ve Tarihi: Balaban Paşa ve Nallı Medresesi diye de bilinen (Güner, 1961) eserin, kim tarafından ve ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Medresenin mimarî yapısı göz önünde tutularak Germiyanlı Dönemi'ne (XIV. yüzyılın son çeyreği) ait olduğu düşünülmektedir (Altun, 1981-1982). Diğer taraftan vakıf defterlerinde, II. Yakub Bey'in, imaretin gelirlerinden Balabaniye Medresesi için bir kısım gelirler tahsis ettirdiğine dair kayıtların yer alması (BOA, TD, 369; BOA, TD, 438), taş vakfiyenin tamamlandığı tarih olan 1411 yılından önce bu medresenin ayakta olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Mimarî Özelliği: Medresenin, tek katlı bir plan üzerinde, üç veya dört eyvan şemasında ve üstü kubbeyle örtülü bir avluya sahip olduğu ifade edilmektedir (Altun, 1981-1982). Vâcidiye Medresesi'ni geçen boyutlara sahip olan eserin, 1876 tarihinden itibaren bir Halvetî tekkesi olarak kullanıldığı, aynı tarihi taşıyan kitâbesindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Kitâbedeki kayıtlar şöyledir:

Medrese iken ma'bed oldu tek perişan kalmadı,
istemez Nalin dervişler gelir yalın ayak.
dahile tarihin nev didi erenler ucdan (evcden)
eyledi Hacı Hüseyin Paşa Efendi tekke bak.
Ketebe el-fakir Muhyî efendizâde Feyzi Efendi (1293/1876)

Medrese Görevlileri: Kanunî Dönemi'ne ait 369 numaralı vakıf defterinde, Balabaniye Medresesi ile ilgili olarak, Mevlânâ Hayreddin adında bir müderristen bahsedilmektedir. Kayıtlarda, Mevlânâ Hayreddin için, Germiyanoğlu Yakub Çelebi (II. Yakub Bey) imaretinin gelirlerinden, Kütahya'daki hristiyanların cizyesinin tahsis edilmesi, kendisine günde on akçe verilmesi, ayrıca medrese öğrencilerine de günde beş akçe ödenmesi şart kılınmaktadır.

Vakıfları: Balabaniye Medresesi'nin, hâlen herhangi bir vakfiyesine rastlanılmamıştır. Müessesenin 1530 tarihindeki gelirlerinin toplamı 1882 akçedir. Aynı kayıtlarda, Germiyanoğlu Yakub Çelebi'nin, kendi imâreti gelirlerinden günlük sekiz akçeyi, medresede görev yapacak olan müderrislerin tasarrufuna bağışladığı ifade edilmektedir (BOA, TD, 438).

C. Germiyanoğlu Yakub Bey Medresesi

Yeri: Şehir merkezinde, Ulu Cami'nin batısında ve Gediz Caddesi üzerinde; medrese, mescid, türbe, kütüphâne ve hamamdan oluşan külliye bünyesinde yer almakta idi. Bugün, imâret mescidi ve türbesi dışında külliyenin diğer bölümleri tamamen ortadan kalkmıştır.

Yapıtırımı ve Tarihi: Medresenin, diğer yapılarla beraber, 814 / 1411-1412 yılında, son Germiyan hükümdarı II. Yakub Çelebi tarafından yaptırıldığı, külliye ait aynı tarihi taşıyan taş vakfiye kitâbesinden anlaşılmaktadır.

Mimarî Özelliği: Külliyenin mimarî yapısı üzerine yapılan araştırmalarda (Altun, 1981-1982; Varlık, 1974) medresenin bir kısmının 1935 yılına kadar ayakta olduğu, bu tarihten sonra ise tamamen ortadan kaldırılarak binanın kapladığı alanın büyük bir kısmının, Gediz Caddesi'nin başlangıcına dahil edildiği tespit edilmiştir. Bununla beraber bazı kaynaklarda, Yakub Bey Medresesi olarak bahsedilen (Uzunçarşılı, 1932; Edhem 1328; Baltacı, 1976) ve hâlen ayakta olan yapının, esasen medrese binası değil, imâret mescidi olduğu ifade edilmektedir (Altun, 1981-1982). Bugün halk arasında "Gök şadırvan" adıyla bilinen imâret mescidinin, zaviyeli mescid niteliğine sahip bir yapı olduğu ve bunun medrese binası olarak değerlendirilmesinin ise, külliye ait taş vakfiyenin (kitâbenin), daha önce medrese bölümünde bulunmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Yakub Bey Medresesi'nin U biçiminde dar bir avlu etrafına dizili, revaksız dokuz hücreden meydana geldiği tahmin edilmektedir (Altun, 1981-1982). İmâretin, -kitâbede geçen ifadesiyle- bir fesad sonucu yıkılması üzerine, H.844 / M.1440-41 yılında, vakfın mütevellisi İshak Fakih tarafından ihya edildiği, imaret mescidinin giriş kapısı üzerindeki kitâbede şöyle kaydedilmektedir:

Hâzihi'l imâretu ummire[t] ve âdet ba'de'l-inkizâi ve'l indirasi bi'l-fesadi bi
iznin[*min*]
el-mevla'l muazzam es-Sultan Murad hallede mülkehu maa neslihi ilâ yevm[el] tenâd
alâ min yedi
ezafi'l-ibâd Mevlânâ İshak Fakih bin Halil el-mütevelli maa'l evlâd fî tarih seneti 844.

Vakfiyesi / Vakıfları: II.Yakub Çelebi Külliyesi'ne (İmâret) ait, H.817/ M.1414 tarihli, dönemin Türkçe'siyle yazılmış, hâlen bir taş vakfiye (kitâbe) bulunmaktadır. Medrese yanındaki eyvan içinden 1935 yılında alınarak, imâret mescidinin giriş revakının güney duvarına yerleştirilen 39 satırlık vakfiyenin ancak 30 satırı okunabilmiş, diğer satırlar silinmiştir. Vakfiyenin bir sureti Kütahya Müzesi kadı sicillerinde kayıtlıdır (No: 60, Sıra No: 93:45). Vakfiyenin, Yakub Bey tarafından Türkçe olarak yazdırılması Anadolu Beylikleri Dönemi'nde Türkçe'ye verilen önemi göstermesi bakımından üzerinde ayrıca durulması gereken bir konudur.

Vakfiyede, imâretin H. 814 / M.1411 yılında tamamlandığı, beş ay işledikten sonra Karamanoğlu işgali nedeniyle iki buçuk yıl muattal kaldığı ve Yakub Bey'in ülkesine sahip olması üzerine, tekrar hizmet vermeye başladığı kaydedilmektedir. Dolayısıyla taş vakfiye de 1414 yılında Yakub Bey ülkesine döndükten sonra diktirilmiştir.

Vakfiyede, imâretin iki buçuk sene neden işlemediği bu şekilde ifade edildikten sonra, Osmanlı hükümdarı Çelebi Mehmed'in vakfiyeye verdiği nişandan söz edilmekte ve akabinde Yakub Bey'in müesseseye tahsis ettiği vakıflar sıralanmaktadır. Bu vakıflar şöyledir:

Kula, Simav Gölü, Kurt Köyü, Çepni, Pınarbaşı, Ilıcasu (çeltiği ile beraber), Armut-ili, Seydi-köyü, Ayas harimi, Kütahya'da şehir ile Bölcek Köyü arasındaki çiftlik ve köşk bahçesi, Yonca bahçesi, Sünbüllü bahçe, Davut harimi, Meydan ağzındaki yer, Sandıklı'daki hamam ve bahçe, Çat'daki bağ, Şeyhlu'daki (Işıklı) Canbaz bağı, Kütahya'daki Karaağaç köyü, Donuzlu'daki (Denizli) Hoca-Ömer hamamı, Dolap'taki yerler, Denizli'de Hober kapısındaki yerler ve Kütahya'daki Yeni hamamın gelirleri.

Vakfiyede, bundan sonra, müessesenin işleyişi ve görevlilerle ilgili kayıtlara yer verilmektedir. Buna göre, mütevelli olarak İshak Fakih, imâretin şeyhi olarak da Seyyid Cafer tayin edilmiştir. Medresenin müderrisine günde altı

akçe ve yılda altı müd buğday, üç kağrı odun, günde iki çanak aş ve dört ekmek verilmesi, dokuz hücreye (odaya) günde birer akçe, yılda birer müd buğday, her hücreye iki kağrı odun, ikişer çanak aş ve dört ekmek verilmesi vakfiye şartları arasında yer almaktadır. Vakfiyenin devamında, imâretin imamına, müezzine, kayyuma, nakibe ve ekmekçiye verilecek ücretler de ayrı ayrı belirtilmiştir.

İmâretin vakıfları, 438 numaralı vakıf defterinde de yer almakta ve müessesenin yıllık geliri 76182 akçe olarak kaydedilmektedir (BOA, TD, 438).

D. İshak Fakih Medresesi:

Yeri: Mescid, çeşme, türbe, zâviye, medrese ve kütüphânedan oluşan külliye, şehir merkezinde İshak Fakih Mahallesi'ndedir. Medrese binası İshak Fakih Camisi'nin karşısındadır.

Yaptırımı ve Tarihi: İshak Fakih tarafından inşa ettirilen külliyenin, yapım tarihi ile ilgili olarak iki farklı kayıt karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri, H.725 şeklinde sehven yazıldığı anlaşılan ve esasen H.825 olması kuvvetle muhtemel görünen, İshak Fakih'e ait bir vakfiye (VGMA, MAD, No: 608) tarihidir. Diğer ise, mescid binasının giriş kapısı üzerinde bulunan ve üzerinde H.837 kaydı bulunan kitâbe tarihidir. Burada öyle anlaşılıyor ki, külliyenin yapımı, vakfiyenin tanzim edildiği tarih olan H.825 / M. 1422 yılında başlamış ve -Germiyan topraklarının kesin olarak Osmanlılar'a geçmesinden (1429) sonra- kitâbenin yerleştirildiği H.837/M.1433 yılına kadar devam etmiştir. Kitâbede şu kayıtlar yer almaktadır (Edhem, 1328):

Benâ ve amere haze'l-mescid el-mübarek el-şerîf
el-Mevlâ el-alimiyet el-amiliyet el-kâmiliyet
Mevlânâ İshak el-Fakih bin el-Hac Halil afa
Anhumâ el-Celil fi tarih seneti seb'a ve selâsine ve semanemie.

Külliyenin bânisi İshak Fakih, Germiyanoğulları Dönemi'nin ileri gelen devlet adamlarından biri olarak dikkat çekmektedir. Vakfiyesinde ve mescid kitâbesinde babasının adı Hacı Halil olarak zikredilen İshak Fakih'in, Germiyan hükümdarı Süleyman Şah'ın kızının Yıldırım Bayezid'e verilmesi için yapılan görüşmelerde (1381), Bursa'ya giden heyetin başında bulunduğu görülmektedir (Feridun Bey, I, 1274). Germiyanoğlu II. Yakub Bey'e ait 1422 tarihli vakfiyede icra makamında bir kadı olarak, tanzim ve tasdik yazısı bulunan bu ilim adamının ismine, yine II. Yakub Bey tarafından tanzim ettirilen taş vakfiyede ve II. Yakub Bey'e ait İmâret mescidinin kitâbesinde müteveli sifatiyle rastlanmaktadır.

Germiyanoğullarının hizmetinde, diplomat, müteveli, kadı ve ilim adamı kişiliği ile uzun yıllar hizmet veren İshak Fakîh'in, oldukça uzun bir ömür sürdüğü anlaşılmaktadır. Kendisinin, Germiyan Beyliği topraklarının Osmanlılar'a geçmesinden sonra, kitâbe tarihi olan 1433 yılına kadar sağ olduğu tahmin edilmektedir (Varlık, 1988). Bu tarihe kadar Osmanlı Devleti'nin hizmetinde bulunması icab eden İshak Fakîh'in adına, II. Murad dönemi ulemâsı arasında maalesef rastlanmamaktadır.

Mimarî Özelliği: İshak Fakîh'in 1422 tarihli vakfiyesinde (VGMA, TD, No: 1862) külliyein hangi kısımlardan meydana geldiği şu şekilde belirtilmektedir:

“...Kütahya beldesinde vâkıfa mensub mahalde binası yüksek bir mescid-i şerîf ve ma'bed-i münîfi ve vefatından sonra kendisine türbe olmak üzere mezkûr mescid ittisâlinde ufak bir zâviye ve mescidin yanında yedi hücre ve geniş bir avlu ve dershâne denilen yüksek kubbeyi müştemil bir medrese ve mezkûr avlunun ittisâlinde müderrislerle talebe için vakfedilen kitapların muhafazası için bir hücre yani kütüphâne binâ ve inşâ eyledi ve cümlesini bey, hîbe, icar, rehin tebdîl ve tağyîr olunamayacak şekilde vakf-ı sahîh-i şer'î ile vakf ve habs eyledi...”

Külliyein mimarîsi üzerinde yapılan çalışmalarda, vakfiyede kaydedilen yapıların özellikleriyle beraber yakın bir zamana kadar varlığını koruduğu tespit edilmiştir (Altun, 1981-1982). Bu incelemelerde ayrıca, yayınların çoğunda gözden kaçtığı için yıkıldığı zannedilen medresenin varlığı da gün ışığına çıkarılmıştır (Altun, 1981-1982).

1980 yılında medresenin mimarîsi ile ilgili olarak yapılan tetkiklerde, medresenin; revaklı avlusu, eyvanı, dershânesi, dershâneye bitişik küçük hücre ve yedi odası ile vakfiyedeki kayıtlara tam olarak uyan bir plan düzeni gösterdiği belirlenmiştir (Altun, 1981-1982).

Bir müddet dokuma kursu için kullanılan medresenin, zaman zaman tamiratlar gördüğü ve Özel İdare'ye devrinden sonra, binaya bir ikinci katın eklendiği anlaşılmaktadır.

Vakfiyesi / Vakıfları: Yukarıda da belirtildiği üzere, İshak Fakîh yaptırmış olduğu külliye için H. 825 / M. 1422 yılında bir vakfiye tanzim ettirmiştir. Vakfiyede, söz konusu müesseselerin vakıfları şu şekilde kaydedilmektedir (VGMA, MAD, No: 608; VGMA, TD, No: 1862):

“...Kütahya nahiyesinde kâin şöhretine binâen tahdidden müstağni İn karyesi mumailiyhin vakfettiği köylerin kâffesi elindeki mülknâme denen senetlerde zikredilmiştir.

Mezkûr nahiyede ve mezkûr İn karyesine yakın mahalde vâki yine tahdidden müstağni Çat karyesi

Kalınsaz nahiyesine tâbi Yoncalı nahiyesinde kâin ve şöhretine mebni tahdididen müstağni Ağızvirân karyesi

Sincanlı'ya tâbi yine tahdididen müstağni Kırka karyesi vâkıf bu karyeleri bütün arazi ve mer'aları, dağları ve tepeleri bilcümle tevâbi ve levahik ve amme-i menâfi' ve merafiki ile vakf-ı sahîh-i şer'î ile vakf ve habs eyledi

Kütahya etrafında ayrı ayrı yerlerde kâin ve şöhretlerinden dolayı tahdididen müstağni müteaddid arazi

Kütahya çarşısında kâin müteaddid ve müteferrik dükkânların tamamı. Bu dükkânların muayyen icâreleri müste'cirler yedindeki temessüklerde mezkûrdur tafsilâtı vakıf kâtibindeki defterdedir..."

438 Numaralı vakıf defterine göre (BOA, TD, 438), 1530 yılında vakfın toplam geliri 24970 akçedir. Müesseselerin vakıfları bu tarihte; Kütahya'da beş adet bağçe icârları, dört adet dükkânın kiralaları, Gediz'deki hamamın yarı geliri, altı adet çayır geliri, Karahisar'da bir kervansaray ve dükkân gelirleri ayrıca vakıf köylerinin gelirlerinden oluşmaktadır.

Medrese Görevlileri: Vakfiyede külliyeye ait vakıflar sıralandıktan sonra İshak Fakih'in, vakfın tasarruf ve tevliyetini, -vakıf gelirlerinden beşte birini alması kaydıyla- Sulbî oğlu Mehmed'e tevdi ettiği ifade edilmektedir. Bundan sonra medrese görevlileri ve talebelerle ilgili kısma geçilmekte ve şu şartlara yer verilmektedir:

"... mumaileyh vâkıf mezkûr medresenin müderrisine günlük otuz dirhem ile senede beş ölçek buğday şart eyledi. Ve yine mezkûr medrese müderrisinin bu vakfa birinci nâzır olmasını ve vâkıfın kendisi sağ oldukça ikinci nâzır olmasını ve vefatından sonra ecânibden birinin ikinci nâzır olmasını şart ederek bu nâzıra yevmiye bir dirhem tayin eyledi. Ve yine vâkıf mezkûr medresenin yedi hücreinde sâkin talebeye yedi dirhem şart eyledi ve müderrislerle talebeye vakfedilmiş olan kitapları muhafaza etmek üzere bir erkek bulunmasını şart kılıp buna yevmiye bir dirhem ile her sene iki ölçek buğday tayin eyledi. Ve mezkûr medrese için bir bevvâb (kapıcı) olmasını şart edüp bu bevvâba yevmiye bir dirhem ile senede bir ölçek buğday tayin eyledi. Ve yine bir adamın medreseye süpürgeci tayin olmasını şart edüp buna da yevmiye bir dirhem ile senede bir ölçek buğday tayin eyledi..."

Vakfiyedeki bu kayıtlara göre, medresenin müderrisine, asli görevine ek olarak vakfın birinci nâzırlığının da verilmesi, vâkıf İshak Fakih'in müderrislik makamına verdiği değeri göstermesi bakımından önemlidir. Bununla beraber medresedeki diğer görevlilerin, hatta öğrencilerin dahi alacağı ücretlerin tek tek tespit edilerek kayda alınması, kendisi de bir ilim adamı olan İshak Fakih'in, medresedeki eğitim-öğretimin faaliyetlerinin sağlıklı yürütülmesi noktasındaki tutumunu ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Germiyan Beyliği Dönemi'nde Kütahya'da faal durumda olan dört medrese bulunmaktadır. Bunlar; Vâcidiye, Balabaniye, Yakub Bey ve İshak Fakîh medreseleridir.

Bu medreseler, hükümdar, emir ve kadı konumunda olan şahıslar tarafından yaptırılmıştır.

Medreselerin tamamında aklî ve naklî bilimler okutulmaktadır. Vâcidiye Medresesi'nde naklî bilimlerin yanında hey'et ve astronomi gibi bilimlerin de okutulduğu anlaşılmaktadır.

Müesseselerden, Vâcidiye ve Balabaniye medreseleri müstakil birer bina şeklinde inşa edilirken, Yakub Bey ve İshak Fakîh medreseleri külliye içinde yer alan birer yapı özelliği göstermektedir.

Yakub Bey ve İshak Fakîh medreselerinin vakfiyeleri günümüze ulaşabilmiştir. Diğer medreselerin herhangi bir vakfiyesine rastlanılmamıştır.

Medreselerden, Vâcidiye Medresesi hâlen sağlam bir şekilde ayakta. İshak Fakîh Medresesi terkedilmiş ve tamire muhtaç bir durumda, Balabaniye Medresesi de hemen hemen yok olma noktasına gelmiştir. Yakub Bey Medresesi ise tamamen ortadan kalkmıştır.

İshak Fakîh Medresesi'nin, diğer medreseler gibi zamanla yok olmasını önlemek için en kısa zamanda onarım faaliyetlerine başlanmalı ve bu nadide eser millî kültürümüze kazandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyeti Anadolu Defteri, (937/1530) I. (1993).

Haz: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Tahrir Defteri (TD) (Evkâf) 369*, (Kanunî Dönemi).

İshak Fakîh'e Ait H. 825 Tarihli Vakfiye, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Mücedded Anadolu Defteri, No: 608, s. 296-297.

İshak Fakîh'e Ait H. 825 Tarihli Vakfiyenin Türkçe Tercümesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Tercüme Defteri, No: 1962, s.334.

Germiyanoğlu II. Yakub Bey'e Ait H. 817 Tarihli Vakfiye Sureti, Kütahya Müzesi, Kadı Sicilleri, No: 60, Sıra No: 93:45.

Kitaplar

Akdağ, M. (1995). *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi, I.* İstanbul: Cem Yayınevi.

Aksarayî, K. M. (2000). *Müsâmeratü'l-ahbâr* (Çev: M. Öztürk) Ankara: TTK. Yayınları.

Bilge, M. (1984). *İlk Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Çelebi, A. (1983). *İslâmda Eğitim-Öğretim Tarihi*. (Trc: A. Yardım). İstanbul.

Evliya Çelebi. (1971). *Seyahatnâme*. Onüçüncü Kitap, (Haz: M. Zillîoğlu. Türkçeleştiren: Z. Danışman). İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi.

Feridun Bey. (1274). *Münşeatü's-selâfîn I.* İstanbul.

Güner, H. (1964). *Kütahya Camileri*, Kütahya.

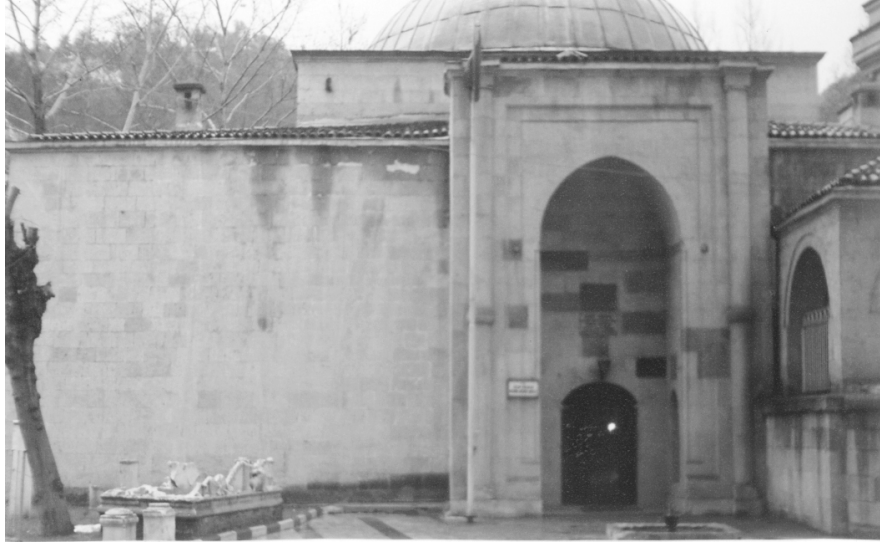
İbn Bibi. (1996). *El Evâmirü'l-Alâ'ie Fi'l-Umuri'l-Alâ'ie II.* (Haz: M. Öztürk). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kansu, N. A. (1930). *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*. İstanbul.

- Kazıcı, Z. (1991). *İslâm Müesseseleri Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Mecdî Mehmed Efendi. (1269). *Terceme-i Şakâ'ik*. İstanbul.
- Merçil, E. (1991). *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Sözen, M. (1970). *Anadolu Medreseleri II*. İstanbul: İ.T.Ü. Matbaası.
- Şikârî. (1946). *Karamanoğulları Tarihi*. (Haz. M. Mesud Koman). Konya: Konya Halkevi Tarih ve Müze Komitesi Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1932). *Kütahya Şehri*. İstanbul: Maarif Vekâleti (Devlet Matbaası).
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Anadolu Beylikleri*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Varlık, M. Ç. (1974). *Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429)*. Ankara: A.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Makaleler

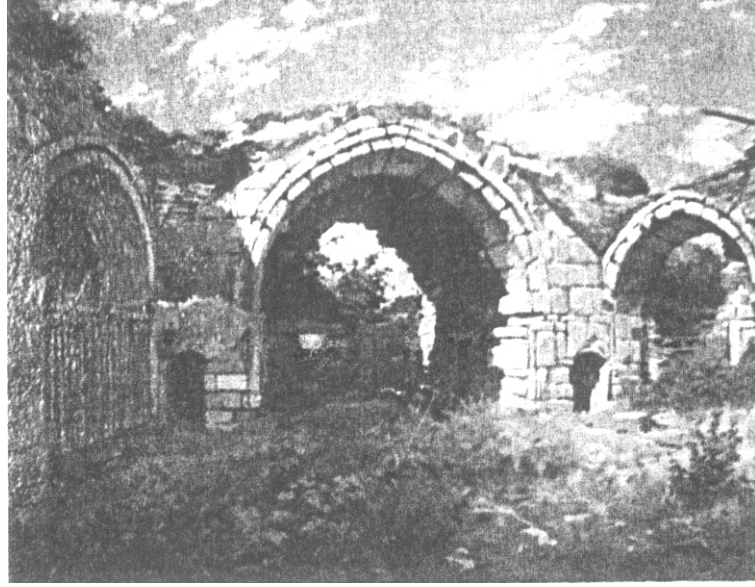
- Ahmed Tevhid. (1329). "Kütahya'da Germiyan Beyliği", *TOEM*, 1.
- Altun, A. (1981-1982). "Kütahya'nın Türk Devri Mimarîsi", *Kütahya*, 171-700.
- Eyice, S. (1979). "Mescid", *İA*, 8:71-118.
- Halil Edhem. (1328). "Âli Germiyan Kitâbeleri", *TOEM*, 2:112-128.
- Sayılı, A. (1948). "Vâcidiyye Medresesi, Kütahya'da Bir Ortaçağ Türk Rasathânesi", *Bellekten*, XII: 655-666.
- Varlık, M. Ç. (1988). "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", M.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3:189-271.

Vâcidiye Medresesi'nin Ön Cepheden Görünümü

Vâcidiye Medresesi'nin Kitâbesi

Balabaniye Medrsesi (A. Yakuboğlu)

Germiyanoğlu Yakub Bey Külliyesi

II. Yakub Bey'e Ait H. 817 Tarihli Taş Vakfiye (Kitâbe)

بسم الله الرحمن الرحيم
 الحمد لله رب العالمين والصلوة على سيدنا محمد وآله اجمعين اما بعد
 سب تحريمه اوله که ایزد اعظم مددکن بجز و ندم عقلم الله در آن یعقوب بیگ بن
 شریکیم فقه مکه الرضا بن ابانک بوعمارت اهرن انیون سبزه
 عن ضیا و علیہ بیخونک سکر نوز اون دور رنده تمام الر قبوی چلی ایستندیش
 ای ایستند زندهه زمان اعلی سب ایزدی بقی بل مصل نالی اناکده ندی
 صدوز کمارت دولتی ایزد کندی زمان اعلی سرد و بوری ماب کولی
 نکا و بوری انک دولته انک صدق سید کردید اون قبوی اهلدی ایستدی
 انک بیه انک دولته روز قیامتک فیسی یا بلهیا کولی باب فرانسسی
 محمد بیگ کافون ایدی و سما و کولین رضی باب فرانسسی محمد بیگ کافون ایدی
 و فلن و ندمه حلال ایزد و ندمه نیدی و ندمه نیدیم حد لید سنور لرد کوبیدو اجوزون
 و داسیزون نکه انا نعلق و رس دبا بربده خان اعلی سلطان محمد خدوند کاد
 نید قبول و شب نشان و بوری و رس ایای صون ارم رسا بیگ ایزد ندمه
 کرت کوزین و شی صون ارم کرت اعلان ندمه و جیشی دیکبار پیش صون ارم
 خاص دانشمند کدو نه ایزد سلوی صون ارم حد لید جملک ایزد حسین بیگ
 اغندنر ایزد صون ارم صفر کدو که عریک اغلیدر عریک ایسی
 بیگ اغلدر و کمال حکیم عدوت طرفه نکه برسه دن و جوم سهین بیگ خزیکه
 ایزدی بیگ ایسی بیگ اغلیدر ایزد سیدی کوتی کدو سینه و ندمه
 و بدم ایزد ایزد بنی بنار دن یقرو ذکر اولن کوبیدی حد لید سنور لرد و ندمه
 رز ... اغاز حد لید و ندمه بنار و ندمه

Taş Vakfiyenin Kütahya Müzesi Kadı Sicillerindeki Sureti

İshak Fakih Medresesi'nin Genel Görünümü

İshak Fakih Medresesi'nin Giriş Kısmı

كونه هبة كريمة زود لك من بطنه ذر ذر
 اجمعه فقيه وتفضله وتفضله مع محمد بن ابي بصير

الحمد لله الذي نور قلبنا بنور الامامة وشرف صدرنا بالولاية الى طريقه الوهاب والهدى
 والهدى علم سيدنا محمد الذي اولي جوامع الحكم والفرقان وشيخ ديننا والارباب بانوار الحق والبرهان
 وعلمه واعماله التي انتفعت باسائه وبعد فان الدنيا فانية وكل من عملها فان فان تخلفها
 السحاب ولا يقين لونه من الشمس والجنان درهم لا هم وديننا هانا - عنها ذلك ونحوها
 عار شراير سراج در قفلا عذاب سردها شهور وعمايز غراب نعمت نعمة وهما
 مخنة ونصير مكتبة در دوله مسرة وان الهاء الاخرق هي فيد وايضه لمه امه باليه
 واليوم الاخر واقين كما قال له تعالى والعاقبة للمتقون نعم يا قية ابيدته ودر قفلا وائمة
 سنيته وكنه لا تيسر الوصول الى الامامة من وعمل الصالحات وزرع في قلوبهم
 الودعك بنور الخيرات والبركات كما قال النبي صلواته تعالى عليه وسلم الدنيا مزرعة الاخرق
 والواقع العالم النحل والمولود الفاضل الكامل اسكنه فقيه امه الحاج فليل خبره انه تقربك
 بالهدى الجليل لما علم ان الامم كالتس وشاهد بعينه البرهنة والذبح ناهبا في رتبة تعظيها
 دنزوري اوله لادارة والارادة بملك في سلك منه لم يتفق علمه اذ انما في انفسهم
 علم كما قال النبي صلواته تعالى عليه وسلم اذ انما في الانفس انفسهم علم اوله من الله
 جارية او علم يتفجع به اوله هاجر به من الله قيتن عند الطبيب ماله النفس هذا لم يصير
 اشرفا ربيع الدنيا بعد وعندها منيف بيروني العظيمة في الحجة المحرقة بالانجبة الى الواقف
 في بصر كونه هبة مما هاهنا في هذه الاوقات والبلدية في زاوية هذه في انفسه الكريمة
 تربة لنفسه عند انتفاكه ودره ستة ايام في ميسر مشناتة في سبع حيتت ودره ستة
 قمت قبة عالية يقال لا درس خانه وفي الرمال تلك البقعة بحجة منيفة فذلك الكعبة الموقرة
 علم الدرسيه والالمة ووقف جليل وقف صفاي شرعيا وحبس هبنا صديقا عليا بحجة النبوية
 ولا يرهيب ولا يرهج ولا يرهج ولا يرهج ولا يرهج ولا يرهج ولا يرهج ولا يرهج ولا يرهج
 ان الله سميع عليم فعليه لعنة الله والملائكة والناس اجمعين ووقف الواقف الربانية لك الحاج
 ذلك المسكن في المسكن في زاوية ووقف في ما في يده صوم الامم والسنن والقران والهدى

İshak Fakîh'e Ait H.825 Tarihli Vakfiye Sureti